

СВІТОГЛЯДНИЙ ЖУРНАЛ СУЧАСНОГО АГРОПРОМИСЛОВЦЯ

2024 №4 (213)

ЗЕРНО

Виходить щомісяця. Заснований у березні 2006 р.

Марек Ружняк,
CEO Mzuri World

Mzuri –
це революція
у технологіях

СТРАТЕГ ВЕСНЯНОГО ПОЛЯ. ПАМ'ЯТІ ВАСИЛЯ МЕДИНЦЯ

2024-05-03

Серед багатьох шанувальників журналу «ЗЕРНО» довгі роки був колишній ветеран державного сорто випробування України, доктор сільськогосподарських наук, почесний професор Полтавського державного аграрного університету Василь Дмитрович Мединець. Він опублікував на сторінках улюбленого часопису серію статей, яка визначала стратегію догляду за посівами озимих зернових культур залежно від часу відновлення весняної вегетації (ЧВВВ). Усі вони викликали інтерес широкого читацького загалу, чим пишався науковець.

Наразі, у рік 100-річчя від дня народження видатного творця «Екологічного ефекту ЧВВВ» (02.01.1924 р. – 02.04.2014 р.), чиє теоретичне узагальнення уславило національну аграрну науку, ми б хотіли згадати про нашого колегу та земляка.

Василь Дмитрович Мединець народився 1 січня 1924 р. (хоча записаний за паспортом – 2 січня) в селі Долинське П'ятихатського району Дніпропетровської області в селянській сім'ї з міцним козацьким родоводом, в якій завжди на першому місці були високі національні ідеали, що згодом передалися і Василю. Захоплення рослинним світом привело юнака до Ерастівського сільськогосподарського технікуму (нині – Ерастівський фаховий коледж імені Е. К. Бродського ДДАЕУ), а згодом – до Дніпропетровського сільськогосподарського інституту (нині – Дніпровський аграрно-економічний університет). Саме тут, поєднуючи навчання з роботою лаборанта кафедри селекції, він був залучений її завідувачем – професором М. І. Салтиковським до проведення польового дослідження з оцінки зимостійкості сортів пшениці та пирійно-пшеничних гібридів методом «штучного безсніжжя». Цей метод, розроблений Михайлом Івановичем, на думку Василя, був дуже трудомістким і малонадійним. Ось чому від тих часів майбутній сортовипробувач увесь час шукав свій метод розв'язання цього складного та важливого для агрономії питання. Закінчивши навчання, все своє даліше трудове життя – а це 56 років – В. Д. Мединець присвятив служінню сортовипробуванню рослин.

Водночас показав себе не лише здібним фахівцем та організатором, а й неперевершеним аналітиком величезного обсягу цифрового матеріалу, отриманого в різних екологічних умовах. Від 1947 р. Мединець працював на сортодільницях різних районів Харківщини. Він узагальнював матеріал тих років з 11 сортодільниць Харківської області з визначенням в їхніх умовах такого важливого для методики сортовипробування показника як час настання фаз розвитку головних польових сільськогосподарських культур. Разом з О. С. Ковалем Василь Мединець довів, що їхнє настання тісно взаємодіє з термічним фактором. Усе це було викладено в його першій монографії, яка довгий час була обов'язковою для використання на кожній із сортовипробувальних ділянок України.

Полтавські сортовипробування

Згодом (від 1960 р.) В. Д. Мединець переїхав на Полтавщину, де набув унікальний досвід сортовипробувальника, показав себе досвідченим організатором дуже відповідальної та необхідної як науковцям, так і практикам роботи. Спочатку працював головним агрономом обласної інспектури Держкомісії з випробувань та охорони сортів рослин (1960–1963 рр.), згодом – начальником (1964–1989 рр.), а опісля – директором Республіканської лабораторії сортової екології зимуючих культур (1991–2002 рр.).

Василь Дмитрович зумів перетворити Полтавську інспектуру в справжній флагман Держкомісії не лише України, а й усього колишнього СРСР. За його ініціативи в Полтавській області замість 11 сортодільниць, що діяли на виробничій базі колгоспів, почали працювати п'ять потужних сортовипробувальних станцій (Карлівська, Машівська, Миргородська, Глобинська та Решетилівська). Самостійною виробничою одиницею стала Республіканська лабораторія сортової екології зимуючих культур. З кожної сортодільниці він зробив виробничо-наукову структуру з бездоганним методичним випробуванням сортів і забезпечення ними агропромислового комплексу області.

Початок наукової роботи В. Д. Мединця припадає на 50-ті рр. ХХ ст. Уже тоді він сформулював поняття про інтенсивні сорти пшениці м'якої та їхні ознаки. Серед останніх головною, на його думку, слід вважати вихід зерна від урожаю сухої надземної маси. Водночас Василь Дмитрович зробив внесок у розвиток теорії про взаємодію органів рослин, запропонував низку практичних заходів для підвищення виходу зерна за найвищої врожайності біомаси. Цим самим

започаткував комплексний підхід до вирішення важливої біологічної проблеми – використання вже нагромаджених пластичних речовин вегетативних органів для формування господарської продукції. Крім цього науковець став співавтором методик державних випробувань сортів зернових культур за інтенсивної технології їхнього вирощування, оригінальних експрес-методів оцінки зимостійкості й екологічної пластичності сортів зимуючих культур.

Ще 1977 р. В. Д. Мединець першим у колишньому СРСР запропонував скорочення термінів випробування рослин – сортознавство не можна перетворювати на довгу емпіричну працю. Водночас він закликав розвивати теоретичну основу сортового районування – сортову екологію. Науковець вважав, що слід розробляти екологічні тести й критерії районування, обґрунтовувати кліматичні аналоги.

Відкриття й уроки ЧВВВ

Нині разом із віковим ювілеєм ученого виповнилося й 55 років його головного наукового узагальнення, яке отримало назву **«Екологічний ефект часу відновлення весняної вегетації зимуючих рослин (ЧВВВ)»**. Саме воно уславило його внесок у розвиток фундаментальних досліджень вітчизняної агрономії ХХ ст. До цього важливого напрацювання В. Д. Мединець ішов багато років, використовуючи величезний дослідний матеріал даних сортовипробування майже всіх областей і республік колишнього СРСР. На підставі узагальнення своїх спостережень він підготував і захистив кандидатську та докторську дисертації, що в ті часи для системи сортовипробування було небувалим звершенням.

Однак не лише скрупульозна аналітична робота лежала в основі розробки ЧВВВ. Щоб переконатися в її закономірності як раніше невідомого природного явища Василь Дмитрович разом зі своїми помічниками поставив майже 1000 дослідів на пшениці озимій в умовах Полтавської області. Крім цього, були експериментально вивчені інші зернові культури (7 видів), багаторічні овочеві (3) та плодоягідні культури (8). Важливо й те, що все це В. Д. Мединець провів поза межами планів роботи, а відтак і без бюджетного фінансування.

1968 року, коли було завершено обробку отриманого матеріалу, В. Д. Мединець на його основі опублікував першу наукову статтю, що закарбувала світовий пріоритет у цій галузі українського вченого. У ній ішлося про **відкриття невідомого раніше природного явища, а саме «Екологічного ефекту ЧВВВ»**. **Наукова сутність його полягала в біологічній реакції зимуючих рослин на**

відхилення параметрів фототермічних умов від середньобагаторічного рівня (оптимуму, норми). При ранній вегетації складаються сприятливі умови для адаптації, регенерації та нагромадження біомаси. При пізній же вегетації переважають несприятливі для адаптації та утворення біомаси стресові умови. **Чим більше ЧВВВ відхиляється від норми, тим менше розвиток рослин залежить від змін погоди.**

Отже, розуміння цього явища дає змогу прогнозувати врожайність зимуючих рослин, передусім – головних польових культур, через те, що вони по-різному реагують на ранній і пізній ЧВВВ. Вивчивши всі роки другої половини ХХ століття, В. Д. Мединець установив дві дуже важливі для виробництва закономірності:

- *урожайні роки для пшениці озимої – це роки з ранньою вегетацією, які практично не залежать від суворої зими;*
- *великі пересіви озимини в Полтавській області відбулися лише в роки з пізньою весняною вегетацією – без винятку, а в роки з ранньою вегетацією їх не було – незалежно від осінніх посух.*

На підставі цього В. Д. Мединець запропонував чотири важливі прикладні розробки:

- *спосіб ранньовесняної діагностики перезимівлі посівів пшениці озимої;*
- *стратегію підсіву та пересіву ушкоджених посівів залежно від ЧВВВ;*
- *спосіб оцінки зимостійкості сортів озимих культур і багаторічних трав;*
- *метод прогнозування врожайності пшениці озимої.*

Надалі, провівши низку досліджень із підживлення азотом пшениці озимої, а також застосування на її посівах ретардантів та узагальнивши дані про це, напрацьовані в різних аграрних НДІ, В. Д. Мединець знову отримав цікаві закономірності, пов'язані з раннім та пізнім ЧВВВ. Такий диференційний підхід допоміг з'ясувати низку питань зимостійкості рослин, їхнє вилягання та формування якості зерна. На цій підставі науковець опрацював і запропонував виробництву розробку з ощадної технології диференційованого догляду озимих культур і багаторічних трав. Від 1985 року вона офіційно була впроваджена в Україні як складова частина інтенсивної технології виробництва пшениці озимої. Це суттєво вплинуло на врожайність цієї культури як локально на Полтавщині, так і загалом в Україні.

Взагалі ж напрацювання В. Д. Мединця з ЧВВВ отримали позитивну оцінку в широких колах науковців і виробників не лише України, а й близького та далекого зарубіжжя. Їх почали використовувати в ентомології, дендрології, генетиці та селекції. Вважається, що В. Д. Мединець є продовжувачем досліджень академіка В. О. Поггенполя, в яких він комплексно зумів поєднати напрацювання з агрометеорології, кліматології та фенології в єдине узагальнення як теоретичного, так і прикладного аспекту. Це справді визначне інтелектуальне надбання належить вітчизняній аграрній науці.

Доробок увійшов до низки підручників із рослинництва, програмування врожайності, фізіології рослин не лише в Україні, а й інших країнах, а 1999 р. ця розробка навіть висувалася на здобуття Державної премії України в галузі науки і техніки. Узагальнення з ЧВВВ узяли на озброєння науковці Полтавського державного аграрного університету, передусім професори М. М. Чекалін і В. М. Тищенко. Вони запропонували спосіб добору генотипів пшениці м'якої за їхньою реакцією на ЧВВВ. У цій роботі В. Д. Мединець брав активну участь, передрікав появу адаптованих сортів, що поєднують високу чутливість до фотоперіоду та видовжений період яровізації як складові зимостійкості. Й такі сорти були створені. Нині це відомі полтавські культивари: Вільшана, Оржиця, Сагайдак, Царичанка.

Не озиминою єдиною

З-під пера патріарха сортовипробування вийшло п'ять монографій та близько 200 публікацій. Він був пошанований низкою урядових і відомчих нагород. Життєві інтереси В. Д. Мединця були доволі широкими й різноманітними. Вчений гарно знався на всесвітній та українській історії, писав вірші, захоплювався дендрологією. Від 1976 р. заснував і очолив «Дендрарій Держсортмережі» та Полтавське відділення Українського ботанічного товариства в селі Огуївка колишнього Машівського, а нині Полтавського району. Тут на площі 19 га В. Д. Мединцем особисто та обруч зі своїми однодумцями було зібрано більш як 350 видів, форм і сортів деревно-чагарникових рослин. Для цього науковець об'їздив найвідоміші дендропарки й ботанічні сади країни, активно листувався з різними установами щодо збору садивного матеріалу. Водночас від 1979 р. Василь Дмитрович уперше в Україні на базі дендрарію організував випробування сортів тополь, верб, садового жасмину. При розбудові дендрарію проявив талант дослідника-новатора. **Колекціонуючи декоративні рослини, від 1978 р. розробив програму вивчення їхньої реакції на ЧВВВ. Такого в царині дендрології до Мединця ніхто ще не робив.** Учені лише бачили наслідки

несподівано раннього або дуже пізнього пробудження тих чи інших видів дерев або кущів. Загальною закономірністю дослідів було те, що **реакція на ЧВВВ істотно впливала на зав'язування плодів**. Такий висновок мав суттєве значення для дендрології, надто лісівництва. Ще більш суттєвими і цікавими були наслідки експериментів із досліджень впливу ЧВВВ на інтродукцію сіянців південних рослин.

Загалом же мрією В. Д. Мединця було, щоб у майбутньому його дітище переросло в Природний музей-сховище селекційних сортів лісових декоративних культур, які б проходили в ньому державну експертизу. «Із часом це буде унікальне зібрання рослин, дуже потрібне для України», – вважав патріарх сортовипробування.

Ще 2014 р. наукова спільнота України, святкуючи 90-річчя В. Д. Мединця, прийняла ухвалу про присвоєння його імені «Дендрарію Держсортмережі». Та, на жаль, це рішення не реалізоване й до тепер.

В. Д. Мединець – знакова постать вітчизняного сортовипробування та сортознавства. Він назавжди увійшов до інтелектуального фонду здобутків національної аграрної науки.

Віктор Самородов, Полтавський державний аграрний університет

Олена Халимон, Полтавський краєзнавчий музей імені Василя Кричевського